

ВІДГУК
офіційного опонента –
докторки юридичних наук, професорки, професорки кафедри теорії права
та конституціоналізму Національного університету «Львівська
політехніка» ОРТИНСЬКОЇ Наталії Володимирівни,
на дисертацію КОВНОГО Юрія Євгеновича
«Державна етнонаціональна політика в Україні: теоретико-правове
дослідження», що подана на захист до спеціалізованої вченої ради
Д. 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» на
здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності
12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових
учень

Актуальність теми. Державна етнонаціональна політика в Україні в сучасному контексті побудови демократичної держави має визначальне значення для захисту прав людини та підтримки культурної різноманітності. Актуальність аналізу цієї політики пояснюється кількома ключовими аспектами.

По-перше, відповідно до принципів демократії та правової держави, кожен громадянин має право на рівні можливості та захист від будь-якої форми дискримінації, в тому числі на підставі етнічності чи національності. Державна етнонаціональна політика повинна сприяти створенню умов, де кожен має можливість реалізувати свої права незалежно від своєї національної приналежності.

По-друге, у сучасній державі важливо щоб правова система розвивала міжетнічну гармонію та сприяти міжкультурному діалогу, тому ефективна етнонаціональна політика повинна сприяти взаєморозумінню та співіснуванню різних етнічних та національних груп у суспільстві. Крім того, демократія передбачає захист прав меншин. Державна політика повинна забезпечувати відповідні механізми захисту прав та інтересів національних меншин, щоб вони могли вільно виражати свою культуру, мову та ідентичність.

Також важливо враховувати право на самовизначення національних меншин. Державна етнонаціональна політика має сприяти збереженню та розвитку культурної та мовної ідентичності різних етнічних груп, враховуючи їхні прагнення до самовизначення. Таке самовизначення включає в себе не лише можливість вибору місця проживання та культурного розвитку, але й активну

участь у процесах, що стосуються їхнього політичного, економічного та соціального життя, для правової політики держави це означає створення умов для розвитку культурної та мовної ідентичності різних етнічних груп, що мають право на самовизначення. Державна етнонаціональна політика повинна враховувати потреби та прагнення національних меншин, сприяючи їхньому культурному та мовному розвитку, у тому числі забезпечення доступу до освіти та медіа у рідній мові, підтримку культурних заходів, фінансову підтримку ініціатив, спрямованих на збереження та розвиток культурних та історичних спадщин. При цьому важливо пам'ятати про збереження гармонії та єдності в суспільстві. Державна політика повинна сприяти міжетнічному діалогу, взаєморозумінню та співробітництву між всіма етнічними групами, забезпечуючи відсутність конфліктів та дискримінації на етнічній основі.

Усі ці аспекти відображають ключову роль державної етнонаціональної політики в забезпеченні захисту прав людини та розвитку демократії в Україні, аналіз якої допомагає розуміти та вдосконалити законодавство та практику в цій сфері, відображаючи актуальність та необхідність дослідження проблеми, що обрана Ю.Є. Ковним для цілісного аналізу.

Отже, репрезентоване дисертаційне дослідження за авторством Ю.Є. Ковного написано на дуже актуальну тему, оскільки, окрім зазначеного, вона обумовлена новітніми потребами загальнотеоретичної юриспруденції і галузевих наук та розробленням рекомендацій щодо вдосконалення правового статусу суб'єктів етнонаціональних відносин, що актуальні в умовах розвитку сучасного законодавства та правової практики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до положень, визначених у «Стратегії людського розвитку», що затверджена Указом Президента України від 14 травня 2021 року; стратегічних цілей, що містяться у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р «Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року»; норм ЗУ «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» з відповідними змінами до деяких законів України щодо пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та

інноваційної діяльності від 12 січня 2023 № 2859-IX; Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року №392, Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року №695; Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 526-р.; Стратегії розвитку національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, що затверджена 26 березня 2021 р. № 12-21.

За своєю проблемністю, обсягом та змістом обрана тема дисертаційного дослідження цілком відповідає проблематиці докторської дисертації за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Відмічаємо значний ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Робота визначається у цілому достатньо органічним поєднанням її структури і змісту. Дисертантом досить аргументовано визначені ключові аспекти досліджуваної проблеми, її об'єкт і предмет. Сформульована мета і завдання роботи дозволили авторові комплексно підійти до дослідження предмета дисертації – теоретико-правові аспекти державної етнонаціональної політики України. Позитивним у дисертаційній роботі слід також відзначити досить виважену методологію, покладену в основу дослідження проблем правового статусу суб'єктів етнонаціональних відносин.

Текст дисертації, що складається зі вступу, п'яти розділів, які містять шістнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, характеризується цілісністю і завершеністю.

Обґрунтованість отриманих автором наукових результатів базується на достатньо переконливій аргументації та висновках щодо загальнотеоретичних аспектів правової етнонаціональної політики сучасної демократичної держави, послідовності та логіці викладу матеріалу, єдності всіх структурних підрозділів

роботи.

Джерельна база роботи складає понад дев'ятсот джерел: правових актів, праць вітчизняних і зарубіжних дослідників загальнотеоретичної проблематики і питань галузевого законодавства. Автор дисертації раціонально використовує посилання на монографічні роботи та наукові статті інших авторів для обґрунтування своїх тверджень і висновків, поєднуючи це з критичним сприйняттям тих суджень учених, які здаються їй недостатньо аргументованими чи неприйнятними.

Обґрунтованість наукових положень, що виносяться на захист, зумовлена також належним авторським добром методології. У дисертаційному дослідженні застосовувались органічне поєднання філософських, загальнонаукових, спеціально-наукових методів, логічних прийомів та історіографічний підхід. Також, окрім визначених автором підходів та методів, ми можемо позитивно оцінити те, що у роботі використовувався, зокрема, гуманістичний підхід, що став основою для формування цілісної політики щодо окремих суб'єктів етнонаціональних відносин. Гуманізм, визнаючи цінність людини, обмежує сваволю та дискримінацію, тому дає можливість визначити основні принципи її правового статусу, серед яких рівність, свобода, безпека та інші вагомні принципи.

Широкого застосування набули загальнонаукові методи. В основу дослідження покладено системно-структурний метод та метод іманентної критики, що базується на одночасному аналізі положень основних нормативних актів, теорій і концепцій провідних вчених, порівнянні їх позицій для виявлення зв'язків між суспільними відносинами, соціальними інститутами, органами державної влади, соціально-правовим становищем особи та морально-етичними імперативами.

Значний рівень аргументованості та достовірності ґрунтується на масиві нормативних міжнародних еталонів, рішень ЄСПЛ, наукових працях вітчизняних та закордонних науковців у сфері міжнародних правовідносин, прав та гарантій корінних народів, національних меншин, нормативних актів України та джерел права іноземних держав. Основою сучасного обраного інструментарію

є синергетичний підхід, що дозволяє проаналізувати норми права як з погляду сучасних правовідносин, так і в контексті розвитку правової ідеології та віртуальної реальності.

Емпіричною основою дисертації стали дані соціологічних досліджень, довідкові видання, статистичні матеріали, звіти, а також матеріали практики, що містяться у вітчизняній і закордонній літературі.

Окрему увагу слід приділити додаткам, які надають змогу візуалізувати проведене опитування, що, безперечно, є значною заслугою автора. За особисто сформованими анкетами проводилося опитування впродовж чотирьох років, де кількість респондентів є достатньою (560 осіб), та територія поширення (Волинська, Львівська, Закарпатська, Київська, Запорізька області) є досить репрезентативною.

З огляду на вищезазначене можливо стверджувати, що достовірність отриманих результатів, обґрунтованість представлених висновків та пропозицій, застосування відповідної методології дали можливість об'ємно та предметно дослідити декларовану проблематику.

Рецензована дисертація відповідає сучасним правовим, ідеологічним та соціальним компонентам із урахуванням глобалізаційних процесів та розвитку нашої держави в європейському напрямку. Позитивним також вважаємо критичність підходу автора щодо проблем, які містять моральні та релігійні аспекти, що відзначається високим толеруванням до цінностей та засад правової держави сучасності.

Проведене Ю. Ковним наукове дослідження включає у себе нові науково обґрунтовані результати, які дуже важливі, прийнятні для практики, що відображають реальний стан справ з етнонаціональної політики у сьогоденні, що водночас свідчить про досягнення поставлених завдань наукового дослідження.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів.

Оцінюючи новизну одержаних у даному дисертаційному дослідженні наукових і прикладних результатів, слід зазначити: вона визначається насамперед тим, що дисертація Ю.Є. Ковного є першою у вітчизняній юридичній

науці цілісною і комплексною монографічною працею, що присвячена загальнотеоретичним аспектам етнонаціональної політики відповідно до сучасних міжнародних та європейських стандартів демократичної держави.

Достовірність забезпечується тим, що в основу аналізу покладено міжнародні та національні статистичні показники, праці провідних науковців, нормативні джерела, матеріали практики, понад тридцять рішень Європейського суду з прав людини, а також дані опитувань.

Автор шляхом науково-критичної оцінки досягнень наукової думки дослідив комплексну систему розуміння державної політики в системі юридичної науки та довів самостійність статусу державної етнонаціональної політики вивів її ознаки та актуалізував для сучасної теоретико-правової науки.

Особливою цінністю роботи визначаю те, що вона має чітке поєднання практики і загальнотеоретичної юриспруденції, й таке комплексне розкриття проблематики, що здійснено Ю. Ковним надає унікальну можливість поєднати теоретичні знання з реальною практикою державної політики. Аналізуючи концепції, принципи та інструменти етнонаціональної політики в Україні, дослідник враховує реальний досвід їх впровадження та ефективності заходів. Такий підхід дозволив отримати більш повне та об'єктивне уявлення про ситуацію, а також надає можливість розробки юридичних рекомендацій та практичних рішень на основі здобутих знань, а в подальшому дозволить дослідникам, науковцям, юристам, дипломатам та іншим практикам взаємодіяти та вдосконалювати етнонаціональну політику, спираючись як на теоретичні засади, так і на практичний досвід.

На думку опонента, мають значні елементи новизни такі твердження автора дисертації.

По-перше, цінними є подані елементи новизни, що стосується розширення понятійно-категоріального апарату. Більшість з них є добре сформовані визначення, подані у тексті, вражають своєю чіткістю, конкретністю та вичерпністю. У них чітко відображені основні аспекти та поняття, пов'язані із вивченням державної етнонаціональної політики, та кожне визначення містить як загальні принципи, так і конкретні аспекти, що характеризують обрані теми.

Наприклад, перше визначення «правова політика держави» яскраво відображає суть і напрямок цієї діяльності, включаючи комплексне використання нормативних та інституційних засобів, воно також враховує важливість ортологічних аксіологічних соціальних надбань народу, держави та людства, що підкреслює стратегічне значення розвитку права (ст 83 дис).

Також визначення «державна етнонаціональна політика» яскраво відображає суть цього виду державної політики та основні її цілі та завдання. Автор прекрасно узгодив узагальнені принципи і концепції з конкретними аспектами, які характеризують дієвість державної етнонаціональної політики. Особливо важливо, що визначення відображає не лише завдання збереження етнічної та національної ідентичності та самобутності, але й акцентує увагу на гарантуванні рівноправності народів та створенні толерантних форм взаємодії та комунікації між різними етнічними групами, що вагомо для побудови гармонійного та стійкого суспільства, що ґрунтується на принципах справедливості та рівності. Таке визначення дозволяє зрозуміти не лише мету, але і методи реалізації державної етнонаціональної політики.

Такий деталізований та збалансований підхід у формулюванні визначень дозволяє отримати повну картину предмета дослідження і сприяє розумінню основних концепцій та принципів, що вивчаються. Така позиція є достатньо аргументованою та заслуговує схвального ствердження.

По-друге, аналіз національної практики і законодавства багатьох країн, що був проведений у даному дослідженні, є важливою складовою його емпіричної бази. Дослідження включає результати аналізу міжнародних звітів, комплексних зведень, міжнародних і національних статистичних показників, а також нормативні джерела. Матеріали практики зарубіжних країн, включаючи Австралію, Австрію, Аргентину, Албанію, Болгарію, Боснію і Герцеговину, Бельгію, Грузію, Естонію, Італію, Іспанію, Великобританію, Грецію, Канаду, Кіпр, Латвію, Литву, Нідерланди, Німеччину, Нову Зеландію, Польщу, Північну Македонію, Словаччину, Словенію, США, Туреччину, Угорщину, Францію, Фінляндію, Чехію, Чорногорію, Швецію, Швейцарію, надають важливий контекст для розуміння етнонаціональної політики та статусу корінних народів

та національних меншин.

Цей широкий міжнародний порівняльний аналіз дозволяє виявити кращі практики з інших країн, що можуть бути використані в Україні для покращення стану справ у сфері етнонаціональної політики. Врахування досвіду такого різноманітного спектру країн надає можливість знайти оптимальні рішення та розробити ефективні стратегії в цій сфері. Такий підхід до дослідження є дуже цінним, оскільки він дозволяє розширити обсяг знань та використовувати найкращий досвід з усього світу для досягнення мети покращення етнонаціональної політики в Україні.

По-третє, позиція, що виокремлює теоретико-правову систему інституційних гарантій захисту прав суб'єктів етнонаціональних відносин за різними критеріями, є дуже цінною і схвальною (ст 413-418 дисертації). Такий підхід дозволяє систематизувати та розрізнити різні аспекти захисту прав національних меншин та інших етнонаціональних груп. Виокремлення гарантій за спрямуванням (нормоустановчі, моніторингові, правовідновлюючі), територіальним поширенням (міжнародні, регіональні, національні) та цільовим призначенням (загальні та спеціалізовані) допомагає узагальнити різноманітні підходи до захисту прав етнонаціональних груп.

Вказане робить аналіз більш системним і комплексним, дозволяючи краще розуміти й оцінювати ефективність інституційних механізмів захисту прав національних меншин та корінних народів у різних контекстах. Цінним є такий висновок автора, що також сприяє розробці більш ефективних та збалансованих політик захисту прав людей у багатонаціональних суспільствах.

По-четверте, аргументованою вважаємо пропозиції щодо комплексу гарантій демократизації етнонаціональної політики як чинника адаптації позитивних європейських та світових практик (с. 477-499 дисертації). Пропозиції, які надані, є дуже необхідними та органічно вписується у контекст демократизації етнонаціональної політики. Вони включає в себе широкий спектр заходів, спрямованих на підвищення рівня громадянської свідомості, забезпечення рівноправ'я та уваги до різних етнічних груп у суспільстві. Зокрема, важливими є пропозиції щодо активізації співпраці між різними групами на

паритетних умовах, залучення молоді до культурної та спортивної діяльності, покращення рівня знань державної мови серед представників національних меншин. Також важливими є пропозиції щодо боротьби з дискримінацією та розпізнавання мови ненависті у віртуальному просторі, що відображає сучасні виклики і загрози у сфері етнонаціональних відносин.

Додатково, запропоновані заходи, спрямовані на вдосконалення правових механізмів захисту етнічних та національних груп, визнаються як важливий крок у забезпеченні рівних умов для всіх членів суспільства. Ці ініціативи можуть сприяти побудові толерантного та багатокультурного суспільства в Україні, а також позитивно вплинути на її європейську інтеграцію.

Науковий аналіз дисертаційного дослідження охоплює низку питань, які або взагалі не розглядалися теоретиками вітчизняного права, або так і залишилися невирішеними в юридичній літературі, що оцінюємо особливо позитивно.

Дискусійні аспекти і зауваження. Проте, як і в будь-якій науковій праці, є певні дискусійні аспекти, яким особливу увагу слід приділити при привселюдному захисті.

1. Автор аналізуючи статус та становище національних менших особливу увагу зосереджує на такій меншині як роми вважаючи цю групу унікальною та такою, що потребує особливих підходів та гарантій захисту (підрозділ 3.3. «Правове регулювання статусу ромів як унікальної національної меншини й проблеми їх маргіналізації в окремих сферах суспільного життя» та підрозділ 3.4. «Становище ромів в Україні та перспективи удосконалення національної правової політики»). Виникає запитання, чи така особлива увага не дисонує з принципом рівності прав та свобод усіх національних меншин, тому позиція додаткового правового регулювання потребує пояснення на привселюдному захисті.

2. Потребують обґрунтування певні дефініції. В наведеному визначенні «права на самовизначення корінних народів» можна виявити певний недолік або уточнення, пов'язане з обмеженням "розвитку

етнічної самобутності винятково в межах держави проживання, її політико-правової системи" (ст 35, 398 дисертації). Дискусія полягає у тому, що формулювання такого обмеження може відображати обмежений погляд на право корінних народів на самовизначення, адже це право має ширший контекст, ніж просто межі однієї держави. Корінні народи мають право на самовизначення, включаючи можливість зберігання і розвитку своєї культурної, мовної, релігійної та ідентичної спадщини, не тільки в межах держави проживання, але і в контексті більш широких територій, на яких вони традиційно мешкають. Отже, можна уточнити, що право на самовизначення корінних народів охоплює їхнє право на збереження та розвиток своєї культурної спадщини та ідентичності не лише в межах держави проживання, але і на їхній традиційній території, а також можливість впливати на рішення, що стосуються цих територій і ресурсів, включаючи відповідні політичні та правові механізми на міжнародному рівні.

3. Ще одним дискусійним недоліком виокремлюємо те, що у дослідженні не проведено аналізу чи розгляду можливих проблем, викликів або недоліків існуючих механізмів захисту прав та законних інтересів суб'єктів етнонаціональної політики. Враховуючи, що інституційний захист є важливою складовою державної політики в цій сфері, а також з огляду на те, що жодна система не є ідеальною, важливо було дослідити можливі недоліки чи слабкі місця існуючих механізмів захисту, що широко репрезентовані у розділі 5 дослідження. Вважаємо, що додавання розділу або пункту, присвяченого критичному огляду існуючих інституційних гарантій захисту прав суб'єктів етнонаціональної політики, може покращити комплексність та об'єктивність дослідження.

Проте вказане пропоную вважати аспектом для дискусії, а не критичними зауваженнями, що б зменшували цінність виконаного наукового дослідження.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Рецензована дисертація вирішує конкретну науково-прикладну проблему, містить положення, які раніше не виносилися на захист та є особистими напрацюваннями автора, мають наукову цінність і позитивне значення для подальшого розвитку концептуальних питань науки теорії держави і права.

Дисертація Ковного Юрія Євгеновича «Державна етнонаціональна політика в Україні: теоретико-правове дослідження», подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень, є завершеною науковою працею, яка за важливістю та обсягом змісту дослідження має вагомe значення для теоретико-правової науки.

За своєю актуальністю, науковим рівнем, новизною, практичним значенням дисертація відповідає вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою КМУ № 1197 від 17.11.2021 р., а її автор – Ковний Юрій Євгенович – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Опонент:

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету
«Львівська політехніка»

Наталія ОРТИНСЬКА

Підпис проф. Н.В. Ортинської засвідчую:

Вчений секретар
НУ «Львівська політехніка»
кандидат технічних наук, доцент

Роман БРИЛИНСЬКИЙ